

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 348/1-Х/5
29.03.2012. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XVIII редовној седници, 29.03.2012. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: РОДНА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА ДЕЧАКА У ПОРОДИЦАМА У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ. ИСТРАЖИВАЊЕ СТАВОВА И ВАСПИТНИХ ПРАКСИ РОДИТЕЉА, докторанда Јелене Ћериман.

За ментора је одређена проф. др Смиљка Томановић.

Доставити:

1х Универзитету у Београду
1х Стручном сараднику за
докторске дисертације
1х Шефу Одсека за правне послове
1х Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Весна Димитријевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр. 6/2067</u>	
<u>30.03.2012.</u> (број захтева)	
(датум)	
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Родна социјализација дечака у породицама у савременој Србији. Истраживање ставова

и васпитних пракси родитеља

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ социологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Јелена (Селимир) Териман

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо Филозофски у Београду
образовање:

Година 2006. дипломирања:

Назив мастер рада кандидата:

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањен:

Година одбране мастер рада:

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је

на седници 29.03.2012. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Прилог:

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Јелена Ћериман

Име и презиме ментора: Смиљка Томановић

Звање: редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. "Family Habitus as the Cultural Context for Childhood", *Childhood: A global journal of child research* Vol. 11 No. 3 August 2004: 339 - 360. (SSCI M23)
2. "Children's and parents' perspectives on risks and safety in three Belgrade neighbourhoods", (sa M. Petrović), *Children's Geographies*, 8: 2, 2010: 141 — 156. (SSCI M21)
3. "The Significance and Meaning of Family Transitions for Young People. The case of Serbia in Comparative Perspective", sa S. Ignjatović, *Annales – Annals for Istrian and Mediterranean Studies. Series historia et sociologia*, Vol. 20, No. 1: 27 – 40. (АНЦИ, ERIH)
4. "Relevance of Social Capital and Its Implications for Children", *Sociologija*, Vol. XLVI, No. 3, 2004: 259 – 268. (M24)
5. *Odrastanje u Beogradu. Oblikovanje socijalnih biografija mladih u porodicama dva društvena sloja*, Beograd: Čigoja i ISI FF, 2010. (M13)

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, АНЦИ или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, АНЦИ и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за

високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

**UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODELJENJE ZA SOCIOLOGIJU**

**Predlog prijave doktorske teze:
RODNA SOCIJALIZACIJA DEČAKA U PORODICAMA U SAVREMENOJ
SRBIJI – Istraživanje stavova i vaspitnih praksi roditelja**

**Mentor:
Prof. dr Smiljka Tomanović
Ćeriman**

**Kandidat:
Jelena**

Beograd, 2011.

Motivi za odabir teme i značaj problematike:

Motivi za odabir navedene teme za doktorsku disertaciju mogu se svrstati u nekoliko grupa: trenutna aktuelnost teme, značajnost problematike, kako za društvo u celini, tako i za sociologiju kao nauku, kao i relativno mali broj istraživanja u sociologiji koja izučavaju rodnu socijalizaciju kroz praćenje ovog procesa na primeru dece muškog pola u porodicama u savremenoj Srbiji.

Nakon 2000-te godine, a naročito sa započinjanjem procesa približavanja Srbije Evropskoj Uniji, pitanje rodne ravnopravnosti postaje jedna od ključnih tačaka u planiranju daljeg razvoja srpskog društva. Koncept rodne ravnopravnosti polazi od pretpostavke da svi pripadnici ljudske zajednice imaju pravo da razvijaju svoje potencijale bez ograničenja u vidu nametanja određenih rodni uloga. Preko ispitivanja procesa rodne socijalizacije u porodici možemo uočiti ne/prihvatanje načela rodne ravnopravnosti u srpskom društvu. Pitanje ženske ne/ravnopravnosti ne može se razumeti bez ispitivanja muškog roda i muške rodne uloge. Budući da su maskulinitet i femininitet socijalno uslovljene kategorije, do društvene promene na ovom planu će teško doći ukoliko i muškarci ne uoče represivnost društveno konstruisanih muških rodni uloga. Druga dimenzija značaja teme ogleda se u mogućnosti proučavanja pitanja društvene kontrole putem izučavanja procesa rodne socijalizacije u porodici, imajući u vidu da su rodne uloge društveno konstruisane i nametnute, a da se ponašanje, mišljenje i stavovi pripadnika određenog pola regulišu socijalnim pritiscima i kolektivnim moralnim nadzorom. Naučni sociološki značaj bavljenja temom rodne socijalizacije ogleda se u njenoj teorijskoj i metodološkoj izazovnosti i plodonosnosti. Teorijski značaj bavljenja ovom temom u sociologiji omogućava praćenje promene dominantnih vrednosnih orijentacija (od tradicionalnih ka modernim i postmodernim). Značaj teme, u metodološkom smislu, proizilazi iz činjenice da bavljenje ovom temom zahteva kombinovanje dva nivoa analize: makro (uticaj društveno-kulturnog konteksta) i mezo nivoa (uloga porodične grupe). Metodološka izazovnost i plodonosnost bavljenja temom rodne socijalizacije u sociologiji proizilazi iz činjenice da predmet istraživanja zahteva prelaženje u polja subdisciplina u okviru sociologije poput socio-kulturne antropologije i

socijalne psihologije, kao i u polje drugih srodnih naučnih disciplina poput pedagogije, antropologije i psihologije.

Predmet našeg istraživanja čine stavovi i vaspitni postupci očeva i majki u procesu rodne socijalizacije muškog deteta u porodici.

Osnovni pojmovi:

Osnovni pojmovi koje ćemo koristiti u radu jesu: rodna uloga, patrijarhalna matrica, rodna socijalizacija i vaspitne prakse roditelja.

Rodna uloga

Da bismo definisali rodnu ulogu prvo moramo definisati rod. *Rod* predstavlja društveno-istorijsku, kulturnu i psihološku interpretaciju razlika među polovima, kao i društveni proces konstruisanja i nametanja statusa, uloga i osobina polova. Rod nije jednom zauvek zadat, već predstavlja dinamičku kategoriju. Budući da je društveno uslovljen, rod se može menjati vremenom u skladu sa promenama društveno-istorijskih i kulturnih faktora koji su uticali na njegovo formiranje. Rod se manifestuje kroz jezik, odeću, obuću, boje, igre i igračke, obrasce ponašanja, prostornu supremaciju, neverbalnu komunikaciju, uloge koje pojedinac ima u društvu, kao i kroz norme i očekivanja koja društvo postavlja pred pojedinca. *Rodna uloga*, upravo, predstavlja zbir interesovanja, ponašanja, sistema reagovanja, stavova, vrednosti, uverenja, obaveza i očekivanja koje određeno društvo ili kultura propisuju i očekuju od osoba s obzirom na njihovu polnu pripadnost. Društveno-istorijski i kulturni uslovi predstavljaju determinante rodne uloge. Na ono što se smatra poželjnim i prikladnim rodnim ulogama za određene polove utiču kultura, rasa, kasta, uzrast, ekonomske okolnosti i sl. Navedene karakteristike određuju sadržaj, varijacije, intenzitet i promene razlika među polovima. Kao i rod i rodne uloge predstavljaju dinamičku kategoriju. One se mogu menjati od društva do društva, kroz različite vremenske periode, a i u istom društvu, u jednom istorijskom periodu. Do promene rodne uloge može doći, na primer, u situaciji rata, ekonomske krize, prirodne katastrofe i sl. Društveno-istorijska i kulturna uslovljenost rodnih uloga vidljiva je kroz normativnu strukturu socijalnog sistema koja prvenstveno formira dominantne predstave o polovima i razlikama između polova, a zatim i razvija različite vidove ograničenja i

nejednakosti između pripadnika različitih polova (v. Milić, 2007, str. 403). Takođe, društveno-istorijska i kulturna uslovljenost rodni uloga reflektuje se u stavovima pojedinaca, kroz reprodukovanje patrijarhalne matrice što se iskazuje „negiranjem postojanja drugačijeg načina koncipiranja odnosa među polovima“ (Jarić, 2002, str. 17) i podržavanjem hegemonih rodni uloga¹.

Patrijarhalna matrica

Patrijarhalna matrica predstavlja društveno-istorijski oblikovan referentni okvir pogleda na svet, a samim tim i na rodne odnose i uloge u njemu. Patrijarhalna matrica ili, drugačije, patrijarhalni kulturni obrazac značajno određuje sadržaje društvenosti, a time utiče i na proces rodne socijalizacije u porodici. Glavne karakteristike patrijarhalne matrice u našem radu su: kolektivizam i težnja ka očuvanju zajedništva (koja se ogleda kroz negativan stav prema razvodu braka), kolektivni moralni nazor (prisutan u stavu o „najvećoj sramoti“ za muško/žensko dete, odnosno muškarca/ženu, kao i u stavovima kojima se izražava distinkcija u društvenom životu muške i ženske dece), represivne mere javnosti (ogledaju se kroz kažnjavanje i nagrađivanje dece), polna hijerarhija (ogleda se kroz prirodnu podelu rada, neravnomernu podelu odgovornosti i neravnomernu distribuciju autoriteta između polova u domaćinstvu i društvu u korist muškaraca), starosna hijerarhija, tradicionalnost (iskazana kroz religioznost) i sistem vrednosti koji veliča maskulinitet muškarca (što se iskazuje kroz predstavu o muškarcu i ženi, odnosno muškost i ženskost).

Reprodukovanje patrijarhalne matrice se iskazuje već pomenutim „negiranjem postojanja drugačijeg načina koncipiranja odnosa među polovima“ (Jarić, 2002, str. 17) i podržavanjem hegemonih rodni uloga. Na reprodukciju patrijarhalne matrice u najvećoj meri utiču tradicija, karakter društvenog sistema i aktuelna društvena dešavanja.

Rodna socijalizacija

¹Hegemone rodne uloge, prema mišljenju I. Jarić (Jarić, 2006, str. 175-176), podrazumevaju specifično uobličenje rodni praksi i rodni pojava koje predstavljaju najšire prihvaćene odgovore na konkretne okolnosti u određenom društvu, u određenom vremenskom periodu.

Rodna socijalizacija predstavlja deo procesa socijalizacije kojim se stiču i druge društvene uloge, osim rodne, te stoga u procesu rodne socijalizacije važe iste zakonitosti i principi koji važe i za proces socijalizacije ostalih aspekata ličnosti. Socijalizacija označava „kontinuiran proces životnog trajanja koji se ostvaruje u svakodnevnoj praksi, a tokom kojeg i putem kojeg pojedinac, internalizujući sociokulturne sadržaje koje mu njegovo okruženje prenosi, formira vlastiti identitet i postaje delatni član društva“ (Tomanović, 2007, str. 526). Dakle, tri najvažnija elementa u pojmovnom određenju socijalizacije jesu: kontekstualni okvir (svakodnevni život) u kome se ovaj proces događa, praksa koja se odvija kroz brojne interakcije u okviru navedenog konteksta i prenošenje i usvajanje sociokulturnih sadržaja (procesi transmisije i internalizacije). Upravo ovi elementi ukazuju na značajne aspekte pojma socijalizacije koji ovaj proces razlikuje od procesa vaspitanja. Vaspitanje, naime, predstavlja ciljno-racionalnu aktivnost zasnovanu na određenoj vaspitnoj filozofiji, pri čemu postizanje vaspitnih ciljeva predstavlja i konačno ishodište vaspitanja, dok je socijalizacija celoživotni proces koji se u pojedinim trenucima može i nesvesno odvijati.

Dominantnu i primarnu ulogu u procesu rodne socijalizacije ima porodica u kojoj dete živi i razvija se i u kojoj stiče i razvija osnovne navike i norme ponašanja. U procesu rodne socijalizacije u porodici, društveno-istorijski i kulturno konstruisani obrasci i norme se prenose sa roditelja na decu, kroz vaspitne prakse, sistemima simboličkih komunikacija. Kroz aktivnosti roditelja u porodici (kroz podelu rada u porodici, kroz uloge brige i nege dece, kroz komunikaciju i odlučivanje u porodici i kroz interpersonalne odnose), kao i kroz roditeljske stavove o rodnom ulogama polova u društvu formiraju se kod dece osnovne predstave o svetu rodni odnosa i rodni performansi čime se istovremeno i konstruišu polja društvene realnosti.

Dakle, rodna socijalizacija u porodici jeste proces tokom kojeg deca, posredstvom izloženosti različitim informacijama i reakcijama, tokom društvene interakcije, bivaju oblikovani do kulturno odgovarajućih slika ženskosti i muškosti. U procesu rodne socijalizacije u porodici internalizuje se i razvija ponašanje dece u skladu sa rodnom ulogom za određeni pol.

Prema podacima E. Makobi i K. Džeklin (Maccoby i Jacklin, prema Kon, 1991, str. 250) dečaci se podvrgavaju intenzivnijoj rodnoj socijalizaciji nego devojčice. Na

dečake se vrši jači pritisak da se ne ponašaju suprotno polnim stereotipima. Feminine uloge se ne određuju tako strogo i ne usađuju tako dosledno kao maskuline. Dečake češće i strože kažnjavaju, ali zato oni dobijaju i više priznanja od devojčica (Krunić i Delibašić, 1982). Značajna činjenica je da ovakvo ponašanje roditelji često praktikuju bez jasne svrhe i nesvesno. Možemo zaključiti da su rodni stereotipi duboko urezani u ličnost tako da se učešće u njihovoj reprodukciji teško identifikuje u svesti odraslih pojedinaca. Pjer Burdije u svom delu „Vladavina muškaraca“ kaže da se principi vladajućeg poretka prenose izvan svesti i diskursa, uglavnom sa tela na telo, i da, samim tim, izmiču svesnoj kontroli, a onda i izmenama (Burdje, P., 2001). Što je snažnija normativna polna diferencijacija u nekom društvu to su ljudi pre skloni da kod sebe i drugih primećuju samo ono što odgovara ili ne odgovara stereotipu maskuliniteta ili feminiteta ignorišući sve ostalo (Kon, I. S., 1991).

U našem radu ćemo se baviti samo nekim aspektima rodne socijalizacije dečaka u porodici – socijalizacijskim kontekstom, agensima rodne socijalizacije u porodici (u našem slučaju – roditeljima), kao i roditeljskim postupcima i stavovima u procesu rodne socijalizacije dece muškog pola. Proces rodne socijalizacije ispitivaćemo preko vaspitnih praksi.

Vaspitne prakse roditelja

Vaspitni postupci u radu Biljane Bodroški Spariosu (Bodroški Spariosu, 2010) definisani su preko pet dimenzija: nivoa zahteva koje roditelji postavljaju deci, stepena kontrole dece, načina kontrole ili stepena uvažavanja ličnosti deteta u postupku kontrole, emocionalnog odnosa prema detetu i doslednosti roditelja u vaspitanju deteta. Iz ovog određenja vaspitnih postupaka možemo izvesti definiciju vaspitnih praksi gde pod *vaspitnim praksama roditelja* podrazumevamo skup aktivnosti i odnosa u porodici putem kojih roditelji ostvaruju svoje vaspitne ciljeve, a ovi vaspitni ciljevi proizilaze iz vrednosti i vaspitnih stavova roditelja. *Stav roditelja* jeste „usvojena struktura saznavno-afektivnog karaktera i težnja ka određenom, relativno nepromenljivom načinu ponašanja roditelja prema detetu (posebno majke i posebno oca)“ (Ziemska, 1973, prema Petrović-Piorkowska, 1990, str. 57). Katarzina Petrović-Piorkowska (Petrović-Piorkowska, 1990, str. 60) tvrdi da se stavovi majke sastoje iz tri elementa: znanja, osećanja i ponašanja, pri

čemu su osećanja odlučujući činilac. Veliki broj autora (Kreč i Kračfeld, 1969; Nowak, 1973; Havelka, 1976; Madrzycki, 1976; Katel, 1978; Mika, 1981; Rot, 1989, prema Piorowska-Petrović, 1991) tvrdi da se stavovi sastoje iz tri elementa: saznanog, osećajnog i konativno-bihevioralnog. Neki autori smatraju da upravo osećajni deo stava u najvećoj meri odražava stavove roditelja i utiče na ostale delove stava (doprinosi znanju o detetu i usmerava delovanje roditelja) (Gagić, 2002). Pojam *odnosa* je širi od pojma stava jer podrazumeva najmanje dvosmerno delovanje, dok se stav svodi na jednosmerno delovanje.

Navedeni aspekt roditeljstva nam je značajan budući da vaspitna praksa roditelja reflektuje kulturne vrednosti i očekivanja društva u kome oni žive. Roditelji ove kulturne vrednosti i očekivanja društva prevode u sistem normi i zadataka namenjenih detetu.

Vaspitne prakse ćemo u našem radu ispitivati kroz: zajedničke aktivnosti roditelja (odvojeno očeva i majki) sa detetom, izbora odeće i igračaka za dete, bajki, priča i pesama koje mu čitaju/pričaju, igara i aktivnosti u domaćinstvu u koje je dete uključeno; zatim, kroz sistem reagovanja i potkrepljivanja u situacijama neprimerenog, odnosno primerenog ponašanja deteta određenog pola; dalje, kroz zaduženja koja roditelji zadaju deci u domaćinstvu, kao i kroz kupovinu igračaka i reagovanje roditelja na detetov izbor igre/igara, izbor boja i dizajna detetove odeće. Takođe, u našem radu ispitivaćemo i stavove koje roditelji (očevi i majke) imaju o rodnim ulogama, odnosno stavove o podeli rada, podeli odgovornosti i distribuciji autoriteta između polova u domaćinstvu i društvu, zatim, mišljenja i stavove ispitanika o: najvažnijim osobinama koje treba da poseduje muško/žensko dete, odnosno muškarac i žena, kao i o osobinama koje nikako ne bi trebalo da ima muško/žensko dete, odnosno muškarac i žena, o ponašanju koje je primereno za mušku/žensku decu, odnosno muškarce i žene u okviru porodične zajednice i u društvu, o obrazovanju muške i ženske dece, o društvenom životu muške i ženske dece, o „najvećoj sramoti“ za muškarca/ženu, kao i o vaspitavanju muške i ženske dece.

Navedeni stavovi roditelji su nam značajni jer predstavljaju bazu na osnovu koje roditelji formiraju i razvijaju svoje vaspitne ciljeve u procesu rodne socijalizacije u porodici. Takođe, budući da stavovi imaju i dinamičko dejstvo oni deluju i kao podstrekači ili motivatori za određeno ponašanje što, u našem istraživanju, omogućava praćenje korelacije navedenih stavova i vaspitnih postupaka roditelja. Druge navedene

komponente vaspitnih praksi roditelja su nam značajne jer se kroz njih direktno može ispitati rodna socijalizacija u porodici. Naime, deca se uče obavljanju različitih uloga u društvu i preko zaduženja koja im roditelji zadaju u domaćinstvu. Dalje, kada je reč o kupovini igračaka, istraživanja pokazuju da roditelji kupuju različite igračke za ćerke i sinove (Wharton, A. S., 2005). Igračke i igre za devojčice su igre sa pravilima ili igre i igračke koje imitiraju aktivnosti u domaćinstvu, na primer: makete kuhinja, aparati za domaćinstvo i sl. Igračke i igre za dečake su najčešće stvaralačke igre, odnosno igre koje im omogućavaju da rešavaju problemske situacije na kreativan način i podstiču takmičarski duh (na primer ratovanje, maketarstvo, „fantazijsko igranje uloga“², „igra uloga“³ i sl.). Dečacima roditelji pre kupuju fudbalsku loptu, dok devojčicama kupuju lutku. Roditelji podstiču decu da učestvuju u polno tipiziranim aktivnostima uključujući igranje lutkama i uključivanje u aktivnosti u improvizovanim domaćinstvima za devojčice, kao i igranje sa maketama kamiona i uključivanje u sportske aktivnosti za dečake (Eccles, J. S., Jacobs, J. E., Harold, R. D., 1990). Ovakva podela dečaka i devojčica dovodi kasnije do situacije da dečaci za partnere u igri biraju dečake, a devojčice druge devojčice. Dokaz nam dolazi iz niza studija (Lamb, E. M., Roopnarine, L. J., 1979) dizajniranih da se shvati relacija dečjeg znanja o polu i vršnjačkim igrama. Zaključujemo da je roditeljsko reagovanje na izbor igara, kao i kupovina polno diferenciranih igračaka uticala na ovakvo ponašanje dečaka i devojčica. Roditelji, dakle, postupaju sa svojom decom tako da dečije ponašanje odgovara normativnim društveno-kulturnim očekivanjima za dati pol, kao i socionormativnim predstavama o polovima. Ponašanje koje ne odgovara očekivanjima ima za posledicu negativne sankcije. Takođe, detetovo razumevanje da su neka deca kao on ili ona, a da neka nisu, značajno je za

² Fantazijsko igranje uloga ili zamišljeno igranje uloga (engl. Fantasy role playing ili Fantasy Role Playing Game) je vrsta igre u kojoj igrači, u skladu sa datim pravilima, preuzimaju uloge zamišljenih junaka u izmišljenom svetu i svojim rečima usmeravaju njihove akcije. Dakle, reč je o igri koja se odvija u fantazijskom okruženju (naučno-fantastični svetovi, mitološki svetovi i slično).

³ Igra uloga (engl. Role Playing Game) označava prethodno navedenu igru u okruženjima koja su fantazijska, ali i u stvarnim okruženjima poput različitih istorijskih epoha, kao i u ambijentima različito interpretirane sadašnjosti (interpretacija na fantastičan ili okultan način na primer).

njegovo sopstveno samoodređenje i motiviše usvajanje polno tipiziranih ponašanja. Dalje, prilikom izbora boja odeće za dečake i devojčice, kao i dizajna njihove odeće, roditelji ponovo utiču na polno diferenciranje dece. Naime, dizajn odeće za devojčice je takav da upućuje na aktivnosti koje neće pokvariti njihov lep izgled. Njihova odeća je napravljena da estetski lepo izgleda, ali ne i da zaštiti telo prilikom grubljih igara ili igara koje zahtevaju više pokreta. Odeća za dečake je dizajnirana tako da im omogući ležernost pokreta i da se ne izgužva ili ne pocepa prilikom izvođenja akrobacija. Još, kroz priče, bajke i pesme koje se deci čitaju/pričaju predočava im se sistem vrednosti i normi, kao i pogleda na svet. Detetu se na ovaj način prikazuje „...uzor za ugledanje koji je od ogromnog značaja za socijalizaciju s obzirom da ličnost junaka svojim osobinama i postupcima upečatljivo i jasno pokazuje kakvo bi ono trebalo da bude“ (Trebješanin, 1991, str. 342).

Teorijski pristupi u tumačenju procesa rodne socijalizacije

Različite teorije naglašavaju značaj određene grupe faktora u nastanku polno tipiziranog ponašanja. Najšira podela ovih teorija jeste na tri grupe: teorije socijalnog učenja, razvojno-kognitivne teorije i psihoanalitičke teorije. Navedene teorije pokušavaju da objasne proces rodne socijalizacije odnosno proces učenja društvenih očekivanja i gledišta koji stoje u vezi sa muškim ili ženskim polom.

Teorije socijalnog učenja polaze od pretpostavke da su deca stimulisana od strane okruženja, kako pozitivnim tako i negativnim reagovanjem, da se ponašaju na rodno prikladan način (Burn, S.M., 1996). Na osnovu reakcija okruženja dečaci i devojčice uče koje ponašanje se očekuje od njih. Takođe, deca uče svoje rodne uloge posmatranjem i imitiranjem ponašanja odraslih istog pola.

Kritičari teorije socijalnog učenja, međutim, upućuju kritike ovakvoj postavci socijalizacije smatrajući da dete nije pasivni objekat na koga roditelji vrše uticaj već da je socijalizacija dvosmerni proces i da je dete pre subjekat nego objekat socijalizacije.

Rodni identitet podrazumeva ne samo socijalnu, već i ličnu percepciju pojedinca o pripadanju, odnosno nepripadanju vlastitom biološkom polu, a i imajući u vidu da je socijalizacija dvosmeran proces, možemo zaključiti da je za usvajanje određenih rodnihih identiteta važno i kako dete, u ovom slučaju dečak, percipira prvo svoj pol, a zatim i

rodne uloge koje imaju njegovi roditelji u odnosu na njihovu polnu pripadnost. Ovakvu postavku imaju **teorije kognitivnog razvoja** koje za razliku od teorija socijalnog učenja polaze od pretpostavke o aktivnoj ulozi dece u stvaranju njihovih rodnihi identiteta (Stockard, J., 1999). Tokom svog razvoja dete se najčešće identifikuje sa onim rodnom pripada u biološkom smislu i stiče osećanje pripadnosti tom rodu. Prihvatanju određenog rodnog identiteta prethodi identifikacija sa određenim rodnom.

Kolbergovo shvatanje da polno tipiziranje može započeti tek kad se shvati konstantnost pola nije podržano rezultatima empirijskih studija. Polno tipizirano ponašanje može se često uočiti već na uzrastu od dve-tri godine (Martin, C.L., Ruble, D., 2004).

Iz kognitivnih teorija o nastanku polnih razlika dalje su se razvile *Teorije rodnihi shema* (Stockard, J., 1999) koje se ne fokusiraju toliko na sredinske faktore kao teorije učenja, već razmatraju strategije koje osobe koriste da interpretiraju i rekonstruišu informacije iz svoje okoline. One su pružile objašnjenja kako se održavaju polni stereotipi, zašto su polni stereotipi otporni na promene i zašto koncepti roda ne moraju da se slažu sa sredinskim inputom. Naime, teorije rodnihi shema polaze od pretpostavke da osobe razvijaju naivne teorije o rodu i da te teorije utiču na to na koje će informacije osobe obratiti pažnju, šta će opažati i zapamtiti.

Psihoanalitička teorija se od obe prethodno navedene teorije razlikuje po dva važna osnova (Wharton, A. S., 2005). Psihoanalitička teorija nije teorija učenja i ona naglašava nesvesne procese uključene u razvoj rodnog identiteta pre nego neke svesne procese poput modelovanja. Glavni predstavnik psihoanalitičkog pravca jeste Sigmund Frojd, ali je Nensi Čodorov krajem sedamdesetih godina XX veka u najvećem obimu iskoristila ovu teoriju kako bi objasnila proces rodne socijalizacije. Nensi Čodorov zastupa stanovište da najveća uloga u procesu formiranja rodnog identiteta deteta pripada majci kao primarnom negovatelju (Stockard, J., 1999). Zato što mala deca provode više vremena sa majkom nego sa ocem, tvrdi Čodorova, njihova prva identifikacija je sa femininim. Međutim, u jednom trenutku deca moraju da razviju svest o sebi kao o zasebnim, individualnim identitetima. Za devojčice je ovaj proces lakši jer su one, identifikujući se sa majkom, već naučile kako biti žena. Međutim, kako bi razvili svoj

muški rodni identitet dečaci prvo moraju da odbace svoju identifikaciju sa femininim. U procesu separacije dečaci uči i da manje vrednuju feminino.

I ova teorijska postavka ima svoje kritike. Mnogi teoretičari joj zameraju što stavlja toliki akcenat na nesvesno koje se ne može empirijski proveriti, kao i to da sama teorija učvršćuje rodne stereotipe tvrdnjama da žene razvijaju svoj identitet kroz povezivanje dok muškarci pronalaze i razvijaju svoj identitet kroz separaciju (Wharton, A. S., 2005).

Kontekstualizacija predmeta istraživanja:

Stavove očeva i majki prema rodu i rodnim ulogama u savremenoj Srbiji potrebno je sagledati u kontekstu opstajanja određenih obeležja prethodnih istorijskih epoha. „...Ono što je nastalo neizbežna je posledica prethodnog istorijskog sklopa..“ (Lazić, 2011, str. 60).⁴

Pre Drugog svetskog rata srpsko društvo bilo je izrazito patrijarhalno i u društvenom životu tog perioda bile su izražene tradicionalističke vrednosne orijentacije u pogledu uloga koje su muškarac i žena imali kako u domaćinstvu, tako i u društvu. Većinsko stanovništvo je bilo seosko i, u najvećoj meri, je bilo angažovano u poljoprivrednoj proizvodnji. S tim u vezi, unutar porodica je bila zastupljena hijerarhijska podela uloga i moći koja se bazirala na biološkim kriterijumima (Erlich, 1971; Milić, 1988). Poštovao se tradicionalni tip morala koji su u najvećoj meri zagovarale crkvene zajednice. Porodica u tradicionalnom društvu predstavljala je „društvo u malom“ i imala je funkciju reprodukcije postojećeg poretka. „Porodica je bila istovremeno subjekat i objekat vladanja“ (Donzelo, 1988: 131).

Sa Drugim svetskim ratom postavlja se osnova za veću rodnu ravnopravnost u Srbiji. Zahvaljujući ulozi koju su žene imale u ovom ratu, kao i industrijalizaciji srpskog društva otvara se prostor za njihov izlazak u javnu sferu. Industrijalizacija je stvorila prostor za nova radna mesta i uključivanje ženske radne snage u sektor industrije i usluga. Zaposlenje u ovom sektoru podrazumevalo je kvalifikovanu radnu snagu, pa se

⁴ „Path-dependency theory“, odnosno teorija zavisnosti od pređenog puta, objašnjava kako istorijsko nasleđe određenog društva može imati značajan uticaj na društvena dešavanja i društvene procese u sadašnjem trenutku.

razvijaju različiti programi obuke za rad za žene. Organizuju se brojne aktivnosti sa ciljem obrazovne, ekonomske i političke emancipacije žena.

Prvim posleratnim Ustavom, u tadašnjoj FNRJ, 1946. godine postavljena je pravna osnova rodne ravnopravnosti. Ovim Ustavom ženama je garantovano pravo glasa, pravo na zaposlenje i pravo na jednako plaćen rad jednake vrednosti kao i rad muškarca. Antifašistički front žena, koji je osnovan kako bi okupio i mobilisao žene za borbu, nakon Drugog svetskog rata postavlja osnove za ostvarenje rodne ravnopravnosti tako što započinje propagiranje prosvećivanja žena kroz analfabetske kurseve, zdravstvene obuke i druge tečajeve. Takođe, Antifašistički front žena je proučavao položaj žene u kući i razvijajući sistem servisa za pružanje usluga domaćinstvima (poput perionica, restorana društvene ishrane i sl.) radio na menjanju situacije „dvostruke opterećenosti“ žene. Osnovni zakon o braku iz 1946. god. naglašava da muškarci i žene imaju iste obaveze i ista prava u bračnoj zajednici. Godine 1953. osnovan je Savez ženskih društava koji je za osnovne zadatke imao prosvećivanje seoske žene i unapređivanje domaćinstava. I u kasnijim godinama, kroz različite zakone i propise, kao i kroz Ustav iz 1974. god. pojam rodne ravnopravnosti je proširivan na pitanja posebne zaštite majke i deteta, porodijskog odsustva, nasledstva, pravno-ekonomskog izjednačavanja muškaraca i žena, kao i prava na slobodno odlučivanje o rađanju deteta, odnosno prava na abortus. Iako je nesumnjiva modernizacijska komponenta zakona i politika za vreme socijalizma, rodna ravnopravnost ipak nije zaživela ni u javnoj, niti u privatnoj sferi društva. U javnoj sferi rodna neravnopravnost je bila prisutna u nejednakom plaćanju žena u odnosu na muškarce za rad iste vrednosti, kao i u njihovoj manjoj zastupljenosti na položajima političke moći. U privatnoj sferi zadržali su se patrijarhalni odnosi moći, kao i patrijarhalni obrasci podele rada. Razloge za ovakvu situaciju na polju rodne ravnopravnosti u periodu socijalizma možemo naći u karakteristikama socijalističkog sistema, kao i u usmerenosti pravnih mera države. Dominantna obeležja socijalističkog sistema, koja su opstala iz vremena pre Drugog svetskog rata, jesu: kolektivistički sistem vrednosti (porodica, teritorijalna i etnička zajednica nalaze se ispred pojedinca), autoritarni karakter vlasti i patrijarhalni obrazac društvenog života. Takođe, zakonska regulativa je najvećim delom regulisala pitanje rodne ravnopravnosti u javnoj sferi, dok se znatno manji broj mera odnosio na privatnu sferu (vidi Pešić, 2009). Još jedan razlog

za ovakvo stanje na polju rodne ravnopravnosti potiče od toga što je ova oblast definisana kroz pravno-zakonsku regulativu koja nije predstavljala sliku svakodnevnih društvenih odnosa (Gudac-Dodić, 2006; prema Babović, 2010: 284). Pedesetih i šezdesetih godina XX veka dolazi do reafirmacije stereotipnih uloga žene koje se promovišu preko sredstava masovne kulture.

Brojni autori (Pešić, 2006; Gredelj, 1994) zastupaju stav da su u Srbiji i dalje prisutne tradicionalističke vrednosne orijentacije. Kada je reč o obeležjima socijalističkog perioda koja opstaju i u periodu post-socijalističke transformacije uočavamo prisutnost autoritarnosti i kolektivism, koji predstavljaju značajne prepreke na putu ka modernizaciji srpskog društva. Kada je reč o patrijarhalnoj orijentaciji, njena zastupljenost opada nakon 2000-te godine, u odnosu na devedesete, i to više kod muškaraca nego kod žena (Pešić, 2006: 303). Nerešena nacionalna pitanja zaostala iz socijalističkog perioda, osiromašenje i izolacija odložili su modernizacijske procese u Srbiji i uslovili okretanje tradicionalnim vrednosnim obrascima u periodu post-socijalističke transformacije. Vrednosna transformacija tokom ovog perioda obeležena je nacionalnom homogenizacijom i desekularizacijom gde kolektivne i autoritarne vrednosti dominiraju nad individualnim. Izvor kolektivism u periodu post-socijalističke transformacije nalazi se u nacionalističkoj ideologiji i nerešenim etničkim pitanjima. Krajem XX veka u Srbiji dolazi do političkih krahova (slom socijalističkog sistema, ratovi), socio-ekonomskih problema (narastanje siromaštva, nezaposlenosti, socijalne bede, urušavanje institucija) i jačanja uticaja crkvenih zajednica što dovodi do zaustavljanja modernizacijskih promena u porodici. U ovom periodu dolazi do povlačenja žena iz javne u privatnu sferu u kojoj zauzimaju ključnu ulogu u kreiranju i sprovođenju strategija opstanka domaćinstva. M. Blagojević tvrdi da je u ovom periodu primetan „žrtveni mikromatrijarhat“ u privatnoj sferi kao pandan javnom patrijarhatu (Blagojević, 2002). Turbulentan proces društvene transformacije u post-socijalističkom periodu doveo je do mešavine tradicionalnih, modernih i postmodernih vrednosnih orijentacija u stavovima i ponašanju roditelja, kao i u intergeneracijskim odnosima u porodici. Istraživanja porodica koja su obavljena u drugoj polovini XX veka pokazuju tendenciju udaljavanja od tradicionalnog modela uređivanja porodičnih odnosa, ali i otpor ovim tendencijama koje se ogleda u neadekvatnoj podeli poslova u domaćinstvu,

neuključivanje očeva u vaspitanje dece i neprihvatanje novih egalitarnih vrednosti od strane žena (Burić, Mihovilović et al., 1975; prema Milić, 2010a, str. 25). Kada je reč o strukturalnim promenama u porodici, postoje mišljenja da u porodicama Srbije dolazi do procesa repatrijarhalizacije i retradicionalizacije (Milić, 2004; Bobić, 2008; Tomanović, 2002). Ovaj proces doveo je do reprodukovanja rodni nejednakosti i tradicionalnih vrednosnih normi u domenu porodice. Kada je reč o stavovima i praksi pojedinaca i porodica primetne su mešavine i tradicionalnih i modernističkih stremljenja (Bobić, 2010, str. 121). Zaključujemo da je savremeno roditeljstvo smešteno između norme o razvoju deteta kao individualne i autonomne ličnosti i potrebe roditelja da se deca zaštite u „rizičnom društvu“. U ovom periodu, pitanje rodne ravnopravnosti u Srbiji je bilo zanemareno u državnim politikama jer su kao prioritetne bile prepoznate druge oblasti (poput pitanja državnog suvereniteta).

Zakoni i mere za uspostavljanje uslova za dalji razvoj rodne ravnopravnosti u Srbiji intenzivnije se razvijaju u poslednjih nekoliko godina, uporedo sa procesima približavanja Srbije Evropskoj uniji i procesom usaglašavanja zakona Republike Srbije sa legislativom Evropske unije. U ovom periodu je usvojen Zakon o zabrani diskriminacije (usvojen je 26. marta 2009. god.) i Zakon o ravnopravnosti polova (usvojen je 11. decembra 2009. god.).

Kontekstualizacija istraživanja na osnovu pregleda domaćih relevantnih istraživanja:

Odnosom polnosti i kulture, odnosno problemom stvaranja, interiorizacije i reprodukcije značenja koja se pridaju rodu i rodnim ulogama bavila se Žarana Papić. U svojoj knjizi „Polnost i kultura“⁵, Žarana Papić ističe da polne razlike, polni odnosi i polna dihotomija nisu rezultat niti dokaz neupitnih prirodnih svojstava muškog i ženskog pola, već predstavljaju rezultat „formirane (i normirane) istorijski specifične kulturne prakse odnosa polova i dominantnog epistemološkog modela polne razlike“ (Papić,

⁵ Knjiga „Polnost i kultura“ predstavlja izmenjenu verziju doktorske disertacije koju je Ž. Papić odbranila 1995. god. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Doktorska disertacija nosi naziv „Dijalektika pola i roda – savremena tumačenja odnosa priroda/kultura u socijalnoj antropologiji“.

1997a, str. 8). Žarana Papić zastupa stanovište da je stvarnost polnosti/rodnosti istorijski i kulturno konstruisana i da ona determiniše i naše mišljenje o „prirodi“ i „kulturi“ i naše viđenje „prirode“ i „kulture“. Problemom opozicije priroda/kultura, odnosno pitanjem postojanja muške i ženske polne prirode, Papić se bavi i u radovima „Problem odnosa priroda/kultura i mogućnost zasnivanja antropologije (epistemološke) prošlosti (Papić, 1995), „Polnost i kultura – telo i znanje u socijalnoj antropologiji“ (Papić, 1997b) i „Antropologija žene“ (Papić i Sklevicky, 1983).

Žarko Trebješanin u svojoj studiji „Predstava o detetu u srpskoj kulturi“ (Trebješanin, 1991) prikazuje odnos koji roditelji u patrijarhalnom društvu imaju prema muškoj i ženskoj deci. Trebješanin ističe da se struktura i ideologija tradicionalne zajednice i njeni ciljevi socijalizacije mogu pratiti kroz kulturu, sistem vrednosti i prakse date zajednice. Proučavajući ove oblasti on zaključuje da je u srpskom društvu primetno favorizovanje muškog deteta naspram ženskog deteta. O tome svedoče brojni obredi vezani za dobijanje muškog deteta, blagoslovi i kletve, kao i predstave žene i muškarca u ideologiji patrijarhalne kulture. Takođe, kroz priče, mitove i legende koje se pripovedaju deci, prenosi im se određen sistem vrednosti čime se omogućava reprodukcija patrijarhalne matrice koja proizvodi nejednaku distribuciju moći između polova.

Uroš Mladenović⁶ (Mladenović, 1976) ispituje osobine koje roditelji u Srbiji smatraju poželjnim za dečake i devojčice i dolazi do zaključka da se one ne razlikuju od stereotipnih polnih osobina koje se pripisuju muškarcima i ženama u drugim kulturama. Osobine koje su roditelji smatrali podjednako važnim za decu oba pola su: velikodušnost, društvenost, iskrenost, nesebičnost, vrednoća, savesnost, objektivnost, poštenje, tačnost, veselost, vedrina, otvorenost, srdačnost, pronicljivost itd. Osobine koje su smatrali važnijim za devojčice su bile: odanost, poslušnost, pažnja prema drugima, pomaganje drugima, privrženost, skromnost, štedljivost, emocionalnost, mirnoća, neagresivnost, osećajnost, povučенost, strpljenje, stidljivost, sentimentalnost, umerenost, suptilnost, elegancija, urednost. Roditelji su smatrali da je za dečake bilo važnije da razviju sledeće osobine: komunikativnost, strogost, požrtvovanost, upornost, ambiciju, energičnost,

⁶ Reč je o odbranjenom magistarskom radu koji nosi naslov “Uloga pola kome dete pripada i prihvatanje te uloge”. Rad je odbranjen na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

neustrašivost, nepokolebljivost, odlučnost, samostalnost, samouverenost, samopouzdanje, hrabrost, borbenost, dinamičnost, oštrinu i ratobornost.

Maja Kandido-Jakšić (Kandido-Jakšić, 1995) u svom radu ispituje promene stavova u vezi sa usvajanjem tradicionalnih muških i ženskih rodni uloga, koje nastaju usled socio-ekonomskih i političkih promena u srpskom društvu, na primeru maturanata XIII beogradske gimnazije. Cilj ovog istraživanja je bio da se ustanovi da li kod mladih postoji tendencija za reprodukcijom tradicionalne polne dihotomije ili dolazi do promena u odnosu na tradicionalnu podelu rodni uloga i osobina polova. Rezultati istraživanja su pokazali da kod devojaka postoji tendencija ka promeni stereotipnih stavova o rodni ulogama i osobinama polova, dok kod mladića ne postoji ta tendencija već oni i dalje favorizuju shvatanja o rodni ulogama i osobinama polova koja su tradicionalno-patrijarhalnog tipa. Kao razloge prisustva ovakvih stavova kod devojaka Kandido-Jakšić navodi ekonomske i kulturne promene koje posredno proizvode veću spremnost devojaka da se uključe u moderne tokove života. S druge strane, još uvek pod uticajem tradicionalnih socijalnih pritisaka, muškarci favorizuju stereotipna patrijarhalna shvatanja o rodni ulogama i osobinama polova.

Izdvajamo i radove Ljubice Rajković⁷ i Marine Blagojević koji ukazuju na međusobno povezane procese retraditionalizacije i repatrijarhalizacije javni diskursa i mnjenja u srpskom društvu, koje se nalazi u procesu tranzicije. Ljubica Rajković u svojoj knjizi "Odlučivanje o rađanju u savremenoj porodici: istraživanje porodica sa jednim detetom i porodica sa troje dece u Kruševcu i okolini" (Rajković, 2002) primećuje da se odnos između polova u ispitivanim porodicama zasniva na patrijarhalnom sistemu odnosa koji podrazumeva paternalizam u porodici. Kada je reč o položaju muške i ženske dece u porodici primećeno je da su muška deca favorizovana u odnosu na žensku decu jer predstavljaju naslednike materijalnih dobara i nastavljaju porodične tradicije. Kao

⁷ Knjiga „Odlučivanje o rađanju u savremenoj porodici: istraživanje porodica sa jednim detetom i porodica sa troje dece u Kruševcu i okolini” predstavlja izmenjenu verziju doktorske disertacije koju je Lj. Rajković odbranila 1998. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Doktorska disertacija nosi naslov “Planiranje roditeljstva u savremenoj porodici – istraživanje porodica sa jednim detetom i porodica sa troje dece u Kruševcu i okolini”.

poželjnije, muško dete se bolje neguje i hrani od ženskog deteta. Iz odnosa supružnika može se videti nejednaka raspodela moći među polovima u srpskom društvu budući da se supružnici skoro ni oko čega ne dogovaraju, niti zajednički donose odluke, što se naročito može uočiti u situaciji odlučivanja o rađanju deteta. Od svih, uzorkom obuhvaćenih seoskih porodica sa troje dece, nije zabeležen nijedan slučaj u kojem je žena učestvovala u odlučivanju o rađanju. „Žene se mire sa očekivanjima i zahtevima svojih muževa; one nemaju snage da se izbore iz ovako robovskog položaja u roditeljstvu, učeći svoju neželjenu žensku decu da se i ona pokoravaju zahtevima muževa, živeći u podređenom položaju prema bratu... i tako beskonačno...“ (Rajković, 2000, str. 224). Marina Blagojević u svojim radovima (Blagojević, 2000, 2002) ukazuje na retradicionalizaciju i repatrijarhalizaciju vrednosti u Srbiji, postojanje izraženih međugeneracijskih razlika, jačanje etničkih identiteta i instrumentalizacije žena, kao i na postojanje „žrtvenog mikro matrijarhata“. Blagojević ističe da proces repatrijarhalizacije dovodi do afirmisanja maskulinih vrednosti na diskurzivnom nivou što uzrokuje žrtveni mikro matrijarhat u privatnoj sferi. Značajan je i zaključak da je jačanje etničkog identiteta, odnosno podređenost interesa žene interesima nacije, često u vezi sa religioznim diskursom.

Pitanjem vaspitnih praksi u porodicama u srpskom društvu bavila se Smiljka Tomanović-Mihajlović (Tomanović-Mihajlović, 1997; Tomanović, 2010). Smiljka Tomanović-Mihajlović (Tomanović-Mihajlović, 1997, str. 100) je utvrdila da se vaspitni stilovi, odnosno vaspitne prakse roditelja, razlikuju u odnosu na socio-ekonomski status porodice. Utvrđeno je da radnici najviše vrednuju konformističke osobine poput poštenja, lepog ponašanja i poslušnosti, a najmanje intelektualnu radoznalost. Roditelji pripadnici srednje klase imaju mnogo više razumevanja i odobravanja za individualni razvoj deteta, dok su roditelji pripadnici radničke klase više represivniji, zanemaruju potrebe i sposobnosti deteta i njegov samostalni razvoj. Slični zaključci navedeni su i u radu „Odlike roditeljstva“ (Tomanović, 2010). I u ovom istraživanju, kao i u studiji iz 1997-e (Tomanović-Mihajlović, 1997), intelektualna radoznalost se pojavljuje kao slojno diskriminatorna, budući da je, u proseku, tri puta više navode roditelji sa višim prihodima, višim profesionalnim položajem i višim kulturnim kapitalom od roditelja sa niskim prihodima, niskim profesionalnim položajem i nižim kulturnim kapitalom. Obrnuto važi za odabir lepog ponašanja kao najmanje važne osobine.

Za predmet našeg proučavanja značajno je pomenuti i radove Jelene Pešić (Pešić, 2006, 2009), Anđelke Milić (Milić, 2010b), Mirjane Bobić (Bobić, 2003, 2006, 2010), Vesne Miletić-Stepanović (Miletić-Stepanović, 2004), Nade Sekulić (Sekulić, 2001, 2007), Katarzyne Piorkowske-Petrović (Piorkowska-Petrović, 1990), Biljane Bodroški Spariosu (Bodroški Spariosu, 2010), Snežane Medić (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1997) i Ivane Luković (Luković, 2004). Jelena Pešić u svom radu (Pešić, 2006) upoređuje promene patrijarhalnih vrednosti u periodu iz 1989. i 2004. godine i zaključuje da je u Srbiji i dalje zastupljen visok stepen patrijarhalnosti koja se manifestuje kroz podelu poslova u porodici, kroz način odlučivanja u porodici i kroz izraženu dihotomiju privatno-javno. Značajan je podatak da su tip naselja u kome ispitanici žive (seosko naselje) i obrazovni nivo ispitanika povezani sa patrijarhalnom vrednosnom orijentacijom. Ove podatke Pešić (Pešić, 2009) potvrđuje analizirajući podatke dobijene putem istraživačkog projekta *Ispitivanje društava Jugoistočne Evrope* tokom decembra 2003. god. i januara 2004. god. Autorka zaključuje da je nizak stepen obrazovanja povezan sa patrijarhalnom vrednosnom orijentacijom, zatim da su stanovnici sela više patrijarhalni od stanovnika velikih gradova, kao i da su muškarci patrijarhalniji od žena. U radu Anđelke Milić (Milić, 2010b) prikazane su karakteristike vrednosnog sistema savremenih porodica u Srbiji. Ispitivani su stavovi o sledećim tematskim grupama: ženina zaposlenost i samostalnost, roditeljstvo, rodno specifične seksualne prakse i brak, razvod i značaj porodice. Analiza rezultata je vršena tako što su ispitivane varijacije u odgovorima na pojedinačne tvrdnje prema polu, dužini braka, obrazovnom nivou, prihodima po članu domaćinstva, radno-funkcionalnom položaju ispitanika, socio-klasnom položaju, posedovanju socijalnog i kulturnog kapitala. Rezultati sprovedenog istraživanja pokazali su da je prihvatanje modernih stavova umereno i da i muškarci i žene nastoje da zadrže svoja tradicionalna prava. Značajno je da su rezultati istraživanja ukazali i na povezanost između niskog prihoda i tradicionalizma i visokog prihoda i modernizma. Takođe, rezultati su pokazali da ispitanici sa niskim nivoom obrazovanja imaju tradicionalnije stavove, dok je jako mali broj ispitanika tradicionalne vrednosne orijentacije u grupi ispitanika sa visokim nivoom obrazovanja. U radu Mirjane Bobić (Bobić, 2003) opisane su promene koje se događaju u braku, partnerstvu i roditeljstvu u evropskim populacijama. U radu o blokiranoj transformaciji bračnosti u Srbiji, Mirjana

Bobić (Bobić, 2006) piše o nemogućnosti primene teorije druge demografske tranzicije na društva koja se nalaze u periodu postsocijalističke transformacije. Razlog ovome ogleda se u činjenici da u Srbiji nije došlo do promena sadržaja odnosa polova/rodova, niti do transformacije tradicionalnog polno-rodnog obrasca kako u porodici, tako i u društvu. I u drugim radovima Mirjana Bobić (Bobić, 2003; Bobić, 2010) tvrdi da je u Srbiji odložena druga demografska tranzicija, kao i da su otkloni od patrijarhalizma primetni u odnosu na žensku zaposlenost i roditeljstvo, muški autoritet, razvod i sl., a da su izrazito tradicionalne vrednosti zadržane u stavovima: „žena je jedino ispunjena kada postane majka“, porodična sloga treba da bude iznad pojedinca“ i tome slično (Bobić, 2010, str. 144). Vesna Miletić-Stepanović (Miletić-Stepanović, 2004) piše o izraženim društvenim nejednakostima između rodova koje nastaju kao rezultat delovanja patrijarhalnih rizika. Autorka ističe da je domaćinstvo ključna institucija za ekonomsku eksploataciju žena, kao i da same žene reprodukuju ambigvitetan način svog života. U drugim radovima, Vesna Miletić-Stepanović (Miletić-Stepanović, 2002, 2006) piše o vezi između nasilja nad ženama u porodici i socijalnoj reprodukciji patrijarhata. Društveni sistem proizvodi nasilje nad ženama čitavim sistemom prenosnika pri čemu su odnosi među polovima u porodici važni kao deo ukupnih odnosa moći. Nada Sekulić (Sekulić, 2001, 2007) se, takođe, u svojim radovima bavi pitanjima roda i rodnih odnosa u srpskom društvu, počevši od shvatanja pola i roda u savremenoj antropološkoj misli, preko razvoja ženskog pokreta do istraživanja odnosa religije, obrazovanja i roda.

Katarzina Piorkowska-Petrović (Piorkowska-Petrović, 1990) u svom radu „Dete u nepotpunoj porodici“ se bavi vaspitnim stavovima, postupcima i opštim životnim uslovima u jednoroditeljskim porodicama. Osnovni zaključak ovog istraživanja je da postoji neslaganja između poželjnih vaspitnih stavova ispitivanih razvedenih majki i manje poželjnih vaspitnih postupaka. Takođe, vaspitni stilovi ispitivanih razvedenih majki su nedosledni i kreću se od izrazito permisivnog do izrazito autoritarnog. U svom radu Biljana Bodroški Spariosu (Bodroški Spariosu, 2010) se bavi utvrđivanjem sličnosti i razlika vaspitnih postupaka roditelja dveju generacija, odnosno proverom teze o međugeneracijskom transferu vaspitnog delovanja roditelja. Takođe, rad Snežane Medić (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1997) je značajan za naše istraživanje jer se, između ostalog, bavi vaspitnim stilovima roditelja naglašavajući da su tri važne

komponente ovih stilova: emocionalna obojenost, dominantna pozicija i podeljena roditeljska odgovornost. Ivana Luković (Luković, 2004) u svom radu iznosi rezultate istraživanja sprovedenog 2003. godine u Beogradu na uzorku od 173 roditelja učenika šestog razreda. Ovo istraživanje je imalo za cilj ispitivanje karakteristika odnosa i vrednosti u porodičnom vaspitanju dece s obzirom na tradicionalizam, odnosno modernizam. Rezultati istraživanja su pokazali da se najveći broj ispitivanih porodica nalazi na prelazu između tradicionalnosti i modernosti kada je reč o odnosima i vrednostima u vaspitanju dece. Značajan zaključak je i da obrazovni nivo roditelja, kao i stepen urbanosti sredine u kojoj su roditelji odrasli u značajnoj meri utiče na to kojem tipu odnosa i vrednosti u vaspitanju dece će roditelji dati prednost.

Ovaj kratak osvrt na nekoliko glavnih studija, koje će nam poslužiti kao polazna osnova našeg rada, ukazuju nam na prisustvo i tradicionalističkih i modernističkih vrednosnih stavova kod stanovništva u Srbiji, kada je reč o rodnim ulogama muškaraca i žena. Takođe, primetna je izvesna slojna distinkcija u navedenim vrednosnim orijentacijama. Imajući u vidu navedene podatke, kao i činjenicu da se promene vrednosnih obrazaca dešavaju u javnoj sferi, a da su muškarci najprisutniji u njoj, otvara se prostor za ispitivanje mogućnosti društvene promene u ovoj oblasti kroz utvrđivanje dominantnih vrednosnih orijentacija kod očeva i majki u Srbiji, sa naglaskom na proces rodne socijalizacije dečaka, u cilju utvrđivanja dominantne predstave o rodnoj ulozi muškarca u srpskom društvu.

Ciljevi istraživanja:

U ovom radu polazimo od pretpostavke da su rod i rodne uloge konstrukti društveno-kulturnih okolnosti i istorijskog oblikovanja i uslovljavanja. Društvena praksa ističe jedan određen model osobina i ponašanja koji se smatraju poželjnim i pozitivnim za pripadnike određenog pola. Taj model se manifestuje kroz sredstva masovnog komuniciranja, običaje, bonton, moral i sl. Odavde proizilazi cilj teze - osvetljavanje sadržaja procesa društvene konstrukcije rodnosti putem analize stavova i vaspitnih praksi očeva i majki, a koji predstavljaju refleksiju društveno-kulturnog i istorijskog konteksta, koji podržava ovaj konstrukt, putem reprodukovanja patrijarhalne matrice.

Iz navedenog osnovnog cilja izvodimo četiri posebna cilja. Prvi je: uočavanje i opisivanje razlika u vaspitnim praksama roditelja u procesu rodne socijalizacije dece ženskog i dece muškog pola u porodici. Drugi cilj je: tumačenje uočenih obrazaca rodne socijalizacije dece muškog pola, na kontinuumu od izrazito tradicionalnih do izrazito modernih, u odnosu na pol roditelja. Treći cilj je: tumačenje uočenih obrazaca rodne socijalizacije dece muškog pola, na kontinuumu od izrazito tradicionalnih do izrazito modernih, u odnosu na stepen obrazovanja roditelja.

Idealni tip tradicionalnih stavova i vaspitnih praksi definišemo kao stavove i vaspitne prakse karakteristične za patrijarhalnu porodicu i patrijarhalna društva, a pod idealnim tipom modernih stavova i vaspitnih praksi podrazumevaćemo stavove i vaspitne prakse karakteristične za modernu porodicu i moderno društvo. U idealni tip tradicionalnih stavova i vaspitnih praksi spadaju: visoko poštovanje i težnja za očuvanjem porodične tradicije, očuvanje zajedništva (braka), otpor prema promenama, glorifikacija prošlosti i tradicije i nostalgija prema prošlosti i tradiciji, jasna polna podela poslova u domaćinstvu, dominantan je stav da muškarcu pripada javna sfera, a ženi privatna, bespogovorno poštovanje autoriteta (autoritet poseduju muškarci i stariji članovi domaćinstva), izražena religioznost, ženska deca u ponašanju treba da izražavaju skromnost, smernost i poštenje, dok muška deca treba da budu hrabra, odlučna i borbena (v. Trebješanin, 1991). Roditelji u vaspitavanju dece potenciraju pravila lepog ponašanja, na mušku i žensku decu se različito gleda i u skladu sa tim se i različito vaspitavaju. Idealni tip modernih stavova i vaspitnih praksi definišemo kao: tendenciju ka izjednačavanju uloga i položaja polova i generacija, naglašavanje sloboda i prava pojedinaca, pa time i prava ličnog izbora (odluke o sklapanju i razvodu braka, odluke o rađanju i sl.), podela uloga u domaćinstvu vrši se prema dogovoru članova porodice, u vaspitavanju dece roditelji stavljaju naglasak na razvijanju osobina ličnosti, a ne na pravila lepog ponašanja, članovi porodice komunikacijom dolaze do svih dogovora, smanjen je autoritet tradicije (v. Milić, 2001).

Hipoteze:

Polazimo od hipoteze da je: u stavovima i vaspitnim praksama roditelja deteta muškog pola, u srpskom društvu, prisutno reprodukovanje patrijarhalne matrice, što

ukazuje na društvenu konstrukciju rodnosti, a podržano je društveno-kulturnim i istorijskim kontekstom u kome roditelji žive.

Druga hipoteza glasi: očevi i majke imaju različite stavove i primenjuju različite vaspitne prakse u procesu rodne socijalizacije deteta muškog pola i procesu rodne socijalizacije deteta ženskog pola u porodici.

Treća hipoteza glasi: različiti varijeteti obrazaca rodne socijalizacije dece muškog pola u porodici, uočeni na kontinuumu od izrazito tradicionalnih do izrazito modernih, u vezi su sa polom ispitanika na sledeći način:

- tradicionalniji obrasci rodne socijalizacije muške dece u porodici biće zastupljeni u stavovima i vaspitnim praksama očeva;
- moderniji obrasci rodne socijalizacije muške dece u porodici biće zastupljeni u stavovima i vaspitnim praksama majki.

Četvrta hipoteza glasi: različiti varijeteti obrazaca rodne socijalizacije dece muškog pola u porodici, uočeni na kontinuumu od izrazito tradicionalnih do izrazito modernih, u vezi su sa obrazovnim nivoom ispitanika na sledeći način:

- tradicionalniji obrasci rodne socijalizacije muške dece u porodici biće zastupljeni u stavovima i vaspitnim praksama nisko obrazovanih ispitanika;
- moderniji obrasci rodne socijalizacije muške dece u porodici biće zastupljeni u stavovima i vaspitnim praksama visoko obrazovanih ispitanika.

Metodologija rada:

Prilikom istraživanja koristićemo metodu dubinskih intervjua kombinovanu sa neposrednim posmatranjem. Dubinski intervjui bi trebalo da nam omoguće da dođemo do podataka o stavovima roditelja prema rodu i rodnim ulogama dece pripadnika muškog pola, kao i dominantnih vaspitnih praksi koje roditelji primenjuju u procesu rodne socijalizacije. Metodu dubinskog intervjua smo odabrali jer smatramo da ćemo na taj način postići dublji uvid u mišljenja, verovanja, stavove i celokupno ponašanje subjekata istraživanja nego da smo odabrali metod ispitivanja pomoću upitnika. Metod dubinskih intervjua kombinovaćemo sa tehnikom neposrednog posmatranja koja će nam omogućiti

proveru iskaza ispitanika, kao i dobijanje neposrednih i autentičnih podataka o vaspitnim praksama roditelja (očeva i majki) budući da istraživanja vaspitnih postupaka roditelja (v. Tomanović-Mihajlović, 1997) pokazuju da postoji jaz između stavova i prakse. Neposredno posmatranje ćemo koristiti kao dopunu i kontrolu dubinskog intervjua, glavnog izvora informacija, a ne kao osnovni način prikupljanja podataka budući da ova tehnika zahteva kontinuiranost i dugotrajnost prisustva istraživača u ispitivanoj sredini što u našem slučaju nije ostvarivo. Uzorak će sačinjavati 100 roditelja (po 50 očeva i majki iz istih porodica) koji su u bračnoj zajednici, iz sledećih gradova: Beograd, Novi Sad, Niš, Subotica, Čačak, Zrenjanin, Kragujevac, Negotin, Bajina Bašta i Vranje. Birali smo roditelje za subjekte našeg istraživanja budući da roditelji predstavljaju prve agense rodne socijalizacije. Intervjui će se voditi samo sa roditeljima koji govore srpski jezik usled razloga metodološke prirode, odnosno gubljenja ili iskrivljavanja podataka u situaciji vođenja intervjua sa prevodiocem koji poznaje jezike manjina. Broj intervjua koji će se sprovesti u navedenim gradovima raspoređen je na sledeći način: Beograd – 18 intervjua, tj. 9 bračnih parova (6 bračnih parova u gradu i 3 na selu), Novi Sad – 12 intervjua, tj. 6 bračnih parova (4 bračna para u gradu i 2 na selu), Niš – 12 intervjua, tj. 6 bračnih parova (4 bračna para u gradu i 2 na selu), Kragujevac – 12 intervjua tj. 6 bračnih parova (4 bračna para u gradu i 2 na selu), Subotica – 12 intervjua tj. 6 bračnih parova (4 bračna para u gradu i 2 na selu), Čačak – 8 intervjua, tj. 4 bračna para (2 bračna para u gradu i 2 na selu), Zrenjanin – 8 intervjua tj. 4 bračna para (2 bračna para u gradu i 2 na selu), Negotin – 6 intervjua, tj. 3 bračna para (2 bračna para u gradu i 1 bračni par na selu) i Vranje – 6 intervjua, tj. 3 bračna para (2 bračna para u gradu i 1 bračni par na selu) i Bajina Bašta – 6 intervjua, tj. 3 bračna para (2 bračna para u gradu i 1 bračni par na selu). Intervjui će se obavljati odvojeno sa očevima i majkama kako bismo postigli situaciju neuticaja na odgovore ispitanika. Izabrali smo nuklearne porodice jer je to nazastupljeniji tip porodične zajednice prema poslednjem popisu stanovništva 2002. godine⁸ (v. Bobić, 2010, str. 117) i zbog toga što nas zanima upravo socijalizacijski

⁸ Prema popisu stanovništva 2002. godine nuklearna porodica ima udeo u ukupnom broju domaćinstava 57.8%, proširena i složena domaćinstva obuhvataju 20.5% od ukupnog broja domaćinstava, dok neporodična domaćinstva obuhvataju 21.7% od ukupnog broja

kontekst koji postoji u bračnoj dijadi, a koji se razlikuje od socijalizacijskog konteksta proširene porodice. Prilikom izvođenja intervjua zamišljeno je da deca budu prisutna kako bismo bili u prilici da posmatramo interakciju roditelja i dece. Tokom jedne posete porodici intervjui će biti izvođeni paralelno sa jednim i drugim roditeljem, pri čemu će intervju sa ocem raditi muški moderator kako bismo izbegli grešku koja može nastati usled uticaja pola ispitivača na ispitanika („gender bias“). Uzorkom će biti obuhvaćeni roditelji (očevi i majke) koji imaju i muško i žensko dete, pri čemu će žensko dete biti prvorodeno kako bismo bili u prilici da ispitamo (ne)postojanje veze između odluke roditelja o rođenju drugog deteta u situaciji kada je prvorodeno dete ženskog pola i stavova o različitom vrednovanju muške i ženske dece. Još jedan razlog za odabir porodica u kojima je dete muškog pola drugorođeno dolazi iz interesovanja za istraživanje porodica koje su već isprobale određene strategije roditeljstva na prvom detetu. Odabrali smo porodice koje imaju i muško i žensko dete jer ćemo u tim porodicama biti u prilici da pratimo distinkcije u vaspitanju dece, pri čemu je važno da gornja granica godina prvorodenog deteta bude 12 godina, jer želimo da ispitamo proces rodne socijalizacije dece koja se nalaze u predadolescentnom periodu. Birali smo gradove koji se nalaze u različitim delovima Srbije – severna Srbija (Zrenjanin, Subotica i Novi Sad), južna Srbija (Niš i Vranje), centralna Srbija (Beograd i Kragujevac), istočna Srbija (Negotin), zapadna Srbija (Čačak i Bajina Bašta). Ukoliko navedeni intervjui ukažu na novi podatak koji vredi detaljnije ispitati planiramo izvođenje dodatnih intervjua što je u skladu i sa karakteristikama metoda koji koristimo („utemeljena teorija“ grounded theory), budući da ova metoda podrazumeva teorijsko uzorkovanje kojim se ne postiže reprezentativnost uzorka, već se obezbeđuju podaci za gradnju teorije (Fajgelj, 2010, str. 310). Naime, tokom analize podataka, koja se obavlja uporedo sa prikupljanjem podataka, a na osnovu do tada uočenih pravilnosti i preovlađujućih kvalitativnih kategorija odlučuje se o tome koga još treba uvrstiti u uzorak. Do informacija o ispitanicima doći ćemo preko evidencije domova zdravlja ili evidencije vrtića u navedenim gradovima. Ukoliko ovaj postupak ne dovede do planiranog rezultata odabir

domaćinstava. U ukupnom broju nuklearnih domaćinstava bračnih parova bez dece ima 16.3%, dok je bračnih parova sa decom 32.9%.

bračnih parova (očeva i majki) koji će ući u uzorak izvršićemo koristeći „namernu selekciju“ ovih porodica na terenu.

Dubinski intervju će biti sastavljen od sledećih tematskih grupa: 1. socijalna obeležja ispitanika; 2. podela rada, podela odgovornosti i distribucija autoriteta između polova u domaćinstvu; 3. religioznost; 4. porodični odnosi; 5. roditeljstvo i 6. stavovi o rodu i rodnim ulogama. *Socijalna obeležja ispitanika* odnose se na podatke o obrazovnom nivou ispitanika, zanimanju ispitanika, radnom položaju ispitanika i materijalnim obeležjima porodice (ukupni mesečni prihodi domaćinstva, ne/vlasnički stambeni status, veličina i opremljenost stana/kuće, posedovanje automobila). *Podela rada, podela odgovornosti i distribucija autoriteta između polova u domaćinstvu* podrazumeva razgovor o podeli poslova u domaćinstvu, o određenju „muških“ i „ženskih“ poslova u društvu, o osnovnim razlikama „muških“ i „ženskih“ poslova, o podeli obaveza u vezi sa detetom, o potrošnji novca, o donosiocima odluka o raspoređivanju kućnog budžeta, o donosiocima odluka o dečijem radu u domaćinstvu, o donosiocima odluka o vremenu koje dete može da provede u igri, o najčešćim izvorima sukoba u njihovoj porodici, kao i o reakcijama dece na roditeljske odredbe i naredbe. *Razgovor o religioznosti* odnosi se na pitanja o pripadnosti određenoj verskoj konfesiji, prosečnom mesečnom/godišnjem broju poseta verskim objektima i verskim ceremonijama, poštovanju određenih verskih načela, praktikovanju određenih verskih pravila u svakodnevnom životu i učestalosti tih praksi. *Porodični odnosi* podrazumevaju razgovor o aktivnostima koje roditelji (odvojeno otac i majka) imaju sa detetom, kao i o načinu na koji se roditelji (odvojeno otac i majka) obraćaju muškom, odnosno ženskom detetu. *Razgovor o roditeljstvu* se odnosi na odluke o rađanju deteta, na željeni broj dece, željeni pol prvog deteta, uloge muškarca i žene u odgajanju i vaspitavanju deteta, karakteristike „dobre majke“ i „dobrog oca“, razgovor o tome na šta ispitanici, kao roditelji, obraćaju najviše pažnje prilikom vaspitavanja svog deteta, razgovor o kažnjavanju i nagrađivanju deteta (uzroci kažnjavanja, načini kažnjavanja, učestalost kažnjavanja, prisutnost objašnjenja o razlozima kažnjavanja, reakcija deteta na kaznu, zatim povodi za nagrađivanje deteta, učestalost nagrađivanja deteta, vrsta nagrade, prisutnost objašnjenja o razlozima nagrađivanja), o shvatanju vaspitavanja muške i ženske dece (da li treba praviti razlike u vaspitavanju muške i ženske dece, u čemu se

sastoji ta razlika i zbog čega je važna, da li on/ona prave razliku u vaspitavanju muškog i ženskog deteta i zbog čega), kao i o pojedinim aspektima rodne socijalizacije deteta (o izboru odeće i igračaka za dete, o bajkama, pričama i pesmama koje mu čitaju/pričaju, o igrama i aktivnostima u domaćinstvu u koje je dete uključeno). Tema *stavovi o rodu i rodnim ulogama* se odnosi na mišljenja i stavove ispitanika o najvažnijim osobinama koje treba da poseduje muško/žensko dete, odnosno muškarac i žena, o osobinama koje nikako ne bi trebalo da ima muško/žensko dete, odnosno muškarac i žena, o ponašanju koje je primereno za mušku/žensku decu, odnosno muškarce i žene u okviru porodične zajednice i u društvu, o obrazovanju muške i ženske dece, o društvenom životu muške i ženske dece (druženje sa osobama istog ili suprotnog pola, prvi noćni izlazak, vremensko trajanje noćnih izlazaka, prvo letovanje sa prijateljima, prva simpatija, zabavljanje i ljubav, seksualnost i seksualni odnosi, „pravo vreme“ za ženidbu i udaju), o „najvećoj sramoti“ za muškarca/ženu, kao i o stavovima prema razvodu braka i razlozima za razvod braka.

Podatke dobijene u istraživanju obradićemo i analizirati koristeći *utemeljenu teoriju (the grounded theory)*. Opredelili smo se za utemeljenu teoriju jer će nam ona omogućiti analizu značenja iz pozicije aktera, u našem slučaju roditelja (očeva i majki), u procesu rodne socijalizacije deteta muškog pola u porodici. Samim tim, utemeljena teorija će nam omogućiti objašnjenje i razumevanje razloga i motiva razmišljanja i ponašanja roditelja (očeva i majki) u procesu rodne socijalizacije deteta muškog pola u porodici što upravo odgovara osnovnom cilju našeg istraživanja koje je eksploratornog karaktera i teži tumačenju i razumevanju varijacija u obrascima rodne socijalizacije muške dece u porodicama u savremenoj Srbiji. Metoda koju smo odabrali karakteristična je po tome što se prikupljanje podataka i analiza podataka obavljaju istovremeno (analiza podataka počinje već nakon nekoliko obavljenih dubinskih intervjuja) i što se analizom podataka izdvajaju kategorije značajne za istraživanje, pri čemu ove izdvojene kategorije usmeravaju dalje prikupljanje podataka, na osnovu kojih se, opet, stvaraju nove kategorije itd. (Fajgelj, 2010; Bo, Veber, 2005). Dakle, razumevanje situacije do kojeg se došlo nakon jedne faze istraživanja omogućava i usmerava tok narednih faza istraživanja. S obzirom na navedeni tok analize podataka, utemeljenu teoriju možemo opisati i kao „stalni uporedni metod“ jer je izdvajanje kategorija iz kvalitativnih podataka bazirano na

stalnom upoređivanju koje se obavlja u više faza i na više nivoa (Fajgelj, 2010; Bo, Veber, 2005). U slučaju našeg istraživanja, metoda utemeljene teorije će nam omogućiti da dođemo do diversifikacije različitih obrazaca socijalizacije koji će se onda tumačiti kroz prizmu nuklearnog porodičnog modela prema obeležjima (pol ispitanika, obrazovni nivo ispitanika). Na osnovu ovako izvršene analize, u kojoj se otkrivaju značenja koja sami ispitanici daju svojim postupcima, odnosno vaspitnim praksama, gradi se teorija koja doprinosi razumevanju i tumačenju uzroka i motiva razmišljanja i ponašanja roditelja (očeva i majki) u procesu rodne socijalizacije deteta muškog pola u porodici.

Metodom utemeljene teorije dobijeni podaci o varijacijama socijalizacijskih obrazaca će se dalje interpretirati u odnosu na kontinuum od izrazito tradicionalnih stavova i vaspitnih praksi do izrazito modernih stavova i vaspitnih praksi.

Budući da je naše istraživanje kvalitativnog tipa ono će nam dati različite obrasce rodne socijalizacije dece u porodicama u savremenoj Srbiji što će nam omogućiti polaznu osnovu za novo kvantitativno istraživanje. To novo kvantitativno istraživanje će imati za cilj da pročisti obrasce rodne socijalizacije dobijene u kvalitativnom istraživanju i da utvrdi njihovu zastupljenost u porodicama u Srbiji.

Struktura rada:

1. Uvod

2. Pojemni, teorijski i metodološki okvir istraživanja:

2.1 Određenje osnovnih pojmova – rod, rodne uloge, patrijarhalna matrica, rodna socijalizacija i vaspitne prakse;

2.2 Kontekst istraživanja

2.3 Ciljevi i hipoteze

2.4 Metodologija

3. Rezultati studije:

3.1 Obrasci rodne socijalizacije dece u porodicama u savremenoj Srbiji

3.2 Obrasci rodne socijalizacije u odnosu na pol ispitanika

3.3 Obrasci rodne socijalizacije u odnosu na stepen obrazovanja ispitanika

4. Zaključna razmatranja

5. Prilozi

6. Literatura

Preliminarna literatura:

1. Babović, M. (2009): „Radne strategije i odnosi u domaćinstvu: Srbija 2003-2007“ u: Milić, A., Tomanović, S. (ur.), *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, Beograd: ISIFF, str. 135-150;
2. Babović, M. (2010): *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska unija i Srbija*, Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i ISIFF i SeCons – Grupa za razvojnu inicijativu;
3. Basow, S. A. (1992): *Gender stereotypes and roles*, 3rd ed., Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company;
4. Blagojević, M. (1997): *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija 90-ih*, Beograd: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta;
5. Blagojević, M. (ur.) (2000): *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, I tom, Beograd: AŽIN;
6. Blagojević, M. (ur.) (2002): „Žene i muškarci u Srbiji 1990-2000: urođnjavanje cene haosa“ u: Bolčić, S., Milić, A. (prir.), *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Beograd: ISIFF, str. 283-314;
7. Bo, S., Veber, F. (2005): *Vodič kroz terensku anketu*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;
8. Bobić, M. (2003): *Brak ili/i partnerstvo: demografsko sociološka studija*, Beograd: ISIFF;
9. Bobić, M. (2006): „Blokirana transformacija bračnosti u Srbiji – kašnjenje ili izostanak „druge demografske tranzicije“ u: Tomanović, S. (prir.), *Društvo u previranju: sociološke studije nekih aspekata društvene transformacije u Srbiji*, Beograd: ISIFF;
10. Bobić, M. (2008): „O intimnosti u braku/partnerstvu – ljubav, konflikti, odlučivanje u bitnim domenima svakodnevice – teorijski okvir za istraživanje“ u: Vujović, S. (prir.), *Društvo rizika, promene, nejednakosti i socijalni problemi u današnjoj Srbiji*, Beograd: ISIFF i Čigoja štampa, str. 365-394;
11. Bobić, M. (2010): „Partnerstvo kao porodični podsistem“ u: Milić, A., Tomanović, S., Ljubičić, M. et al., *Vreme porodica*, Beograd: ISIFF, str. 115-145;

12. Bodroški-Spariosu, B. (2010): *Postupci roditelja u vaspitanju dece i njihov međugeneracijski transfer*, Beograd: Univerzitet, Filozofski fakultet;
13. Burdje, P. (2001): *Vladavina muškaraca*, Podgorica: CID;
14. Burn, S.M. (1996): *The social psychology of gender*, New York, NY: McGraw-Hill, Inc.;
15. Bussay, K., Bandura, A. (2004): „Social Cognitive Theory of Gender Development and Functioning“ in: A. H. Eagly, A. E. Beall, R. J. Sternberg (eds.), *The Psychology of Gender*, New York: The Guilford Press;
16. Connel, R. (1987), *Gender & Power*, Cambridge: Polity Press;
17. Donzelo, Ž. (1988): „Vladanje posredstvom porodice“ u: Milić, A. (prir.), *Rađanje moderne porodice*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 131-146;
18. Džonson, M. (1975): „Očevi, majke i usvajanje uloge vezane za pol“ u: Ivić, I. i Havelka, N. (prir.), *Proces socijalizacije kod dece*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 99- 122;
19. Eccles, J. S., Jacobs, J. E., Harold, R. D. (1990): “Gender role stereotypes, expectancy effects, and parents' socialization of gender differences” in: *Journal of Social Issues*, No. 46, pp. 186-201;
20. Erlich, V. (1971): *Porodica u transformaciji*, Zagreb: Naprijed;
21. Fagot, B. I., Rodgers, C. S., Leinbach, M. D. (2000), „Theories of Gender Socialization“ in: T. B. Eckes & H. M. Trautner (eds.), *The Developmental Social Psychology of Gender*, Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates;
22. Fajgelj, S. (2010): *Metode istraživanja ponašanja*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju;
23. Gagić, D. (2002): *Percepcija vaspitnih stavova roditelja kod studenata Akademije umetnosti i Pravnog fakulteta*, Novi Sad: Odsek za psihologiju, Diplomski rad;
24. Gredelj, S. (1994): „Dominantne vrednosne orijentacije“ u Lazić, M. (prir.), *Razaranje društva*, Beograd: Filip Višnjić, str. 175-241;
25. Horney, K. (1973): *Feminine Psychology*, New York: Norton;
26. Jarić, I. (2002): “Rodni stereotipi” u: *Polni stereotipi*, Nova srpska politička misao, Posebno izdanje, Beograd, str. 5-19;
27. Jarić, I. (2006): “Rekonfiguracija hegemonih modela (ženskih i muških) rodni uloga u procesu transformacije srpskog društva” u: *Filozofija i društvo*, br. 2, str. 175-190;

28. Jarić, V., Radović, N. (2010): *Rečnik rodne ravnopravnosti: 102 pojma rodne ravnopravnosti za 102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava*, Beograd: V. Jarić, N. Radović;
29. Johnson, M. M. (1963): „Sex role learning in the nuclear family“ in: *Child Development*, No. 34, pp. 319-333;
30. Kandido-Jakšić, M. (1995): „Idealan muškarac i idealna žena“ u: *Sociologija*, Vol. XXXVII, br. 2, str. 149-173;
31. Kon, I. S. (1991): *Dete i kultura*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;
32. Lamb, E. M., Roopnarine, L. J. (1979): “Peer Influences on Sex-Role Development in Preschoolers” in: *Child Development*, Vol. 50, No. 4, pp. 1219-1222;
33. Lansky, L. M. (1967): „The family structure also affects the model: sex-role attitudes in parents of preschool children“ in: *Merrill-Palmer Quarterly*, No. 13., pp. 139-150;
34. Lazić, M. (2011): „Čekajući kapitalizam“, Službeni glasnik, Beograd;
35. Lorber, J., Farrel, S. (eds.) (1991), *The Social Construction of Gender*, Newbury Park: Sage;
36. Luković, I. (2004): “Odnosi i vrednosti u porodičnom vaspitanju dece – između tradicionalizma i modernizma” u: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 36, str. 204-221;
37. Martin, C.L., Ruble, D. (2004): “Children’s search for gender cues: Cognitive Perspectives on gender development” in: *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 13, No. 2, pp. 67-70;
38. Medić, S., Matejić-Đuričić, Z., Vlaović-Vasiljević, D. (1997): *Škola za roditelje: socio-edukativni program za porodicu*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog faulteta;
39. Mid, M. (2004): *Spol i temperament u tri primitivna društva*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk;
40. Miletić-Stepanović, V. (2002): “Nasilje u porodici – način proizvodnje nasilja nad ženama u Srbiji krajem devedesetih” u: Bolčić, S., Milić, A. (prir.), *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Beograd: ISIFF;
41. Miletić-Stepanović, V. (2004): “Strategije upravljanja rodnim/ženskim rizicima u Srbiji” u: Milić, A. (prir.), *Društvena transformacija i strategije društvenih*

- grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma, Beograd: ISIFF, str. 405-444;
42. Miletić-Stepanović, V. (2006): *Nasilje nad ženama u Srbiji na razmeđu milenijuma*, Beograd: ISIFF;
 43. Milić, A. (prir.) (1988): *Radanje moderne porodice*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;
 44. Milić, A. (1994): *Žene, politika, porodica*, Beograd: Institut za političke studije;
 45. Milić, A. (2001): *Sociologija porodice*, Beograd: Čigoja;
 46. Milić, A. (2004): „Transformacija porodice i domaćinstava – zastoje i strategije preživljavanja“ u: Milić, A. et al. (prir.), *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma*, Beograd: ISIFF, str. 315-345;
 47. Milić, A. (2007): „Pol“ u: Mimica, A., Bogdanović, M. (prir.), *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike, str. 402-403;
 48. Milić, A. (2010a): „Porodica i izazovi globalne transformacije“ u: Milić, A., Tomanović, S., Ljubičić, M. et al., *Vreme porodica*, Beograd: ISIFF, str. 13-32;
 49. Milić, A. (2010b): „Porodične vrednosne orijentacije – vrednosni raskol“ u: Milić, A., Tomanović, S., Ljubičić, M. et al., *Vreme porodica*, Beograd: ISIFF, str. 235-256;
 50. Mladenović, U. (1976): „Uloga pola kome dete pripada i prihvatanje te uloge“, *magistarski rad*, Beograd: Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu;
 51. Mussen, P. (1969): „Early Sex-Role Development“ in: Goslin, D. A. (Ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Chicago: Rand McNally;
 52. Papić, Ž., Sklevicky, L. (1983): *Antropologija žene*, Beograd: Prosveta;
 53. Papić, Ž. (1995): „Problem odnosa priroda/kultura i mogućnost zasnivanja antropologije (epistemološke) prošlosti“ u: *Sociologija*, Vol. XXXVII, br. 3, str. 277-300;
 54. Papić, Ž. (1997a): *Polnost i kultura*, Beograd: XX vek;
 55. Papić, Ž. (1997b): *Polnost i kultura – telo i znanje u socijalnoj antropologiji*, Beograd: XX vek;
 56. Peters, J. F. (1994): "[Gender socialization of adolescents in the home: research and discussion](#)" in: *Adolescence*, Summer
 57. URL:<http://findarticles.com/p/articles/mi_m2248/is_n116_v29/ai_16477249/?tag=content;col1> (pristupljeno 14. 1. 2011.);
 58. Petrović-Piorkowska, K. (1990): *Dete u nepotpunoj porodici*, Beograd: Prosveta;

59. Petrović-Piorkowska, K. (1991): „Jedan model za ispitivanje stavova roditelja“ u: *Psihologija*, Br. 1-2, str. 170-179;
60. Pešić, J. (2006): “Persistence of traditionalist value orientations in Serbia” u: *Sociologija*, Vol. XLVIII, No. 4, str. 289-307;
61. Pešić, J. (2009): “Patrijarhalnost na Zapadnom Balkanu. Komparativna analiza vrednosnih orijentacija” u: Milić, A., Tomanović, S. (prir.), *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, Beograd: ISIFF, str. 169-185;
62. Rajković, Lj. (2000): “Njemu meso, njoj šta ostane: istraživanje odnosa prema muškoj i ženskoj deci” u: Blagojević, M. (prir.): *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, I tom, Beograd: AŽIN, str. 221-224;
63. Rajković, Lj. (2002): *Odlučivanje o rađanju u savremenoj porodici: istraživanje porodica sa jednim detetom i porodica sa troje dece u Kruševcu i okolini*, Beograd: ISIFF;
64. Rosandić, R., Vidanović, B. (1987): *Prva dečja knjiga*, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka Srbije i Istraživačko-uređivački centar SSO Srbije;
65. Ruble, D. N. (1988): “Sex role development” in: M. H. Barnstein, M. E. Lamb (eds.), *Developmental psychology: An advanced textbook*, 2nd ed., Hillsdale, NJ: Erlbaum;
66. Rubin, J., Provenzano, F., Luria, Z. (1974): “The eye of the beholder: Parents' views on sex of newborns” in: *American Journal of Orthopsychiatry*, No. 44, pp. 512-519;
67. Sears, R. (1965): “Development of Gender Role” in: Beach, F. A. (Ed.) *Sex and Behavior*, New York: Wiley and Sons;
68. Sekulić, N. (ur.) (2001): *Žene, religija, obrazovanje između duhovnosti i politike*, Beograd: Umetničko-istraživačka stanica NANDI;
69. Sekulić, N. (2007): *O kraju antropologije*, Beograd: ISIFF;
70. Smiljanić, V. (1982): „Menjanje uloge polova u savremenom društvu“ u: *Zbornik 15 Instituta za pedagoška istraživanja*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta, str. 105–117;
71. Spence, J. T. (1982): “Comments on Baumrind's "Are Androgynous Individuals More Effective Persons and Parents?"” in: *Child Development*, Vol. 53, No. 1, pp. 76-80;
72. Stockard, J. (1999): “Gender socialization” in: Chafetz, J. S. (Ed.), *The Handbook of the sociology of gender*, New York, NY: Plenum Publishers, pp. 215-227;

73. Tietz, J. A. (1998): *Gender segregation in early childhood: a test of the play style compatibility hypothesis*, a dissertation in psychology, Faculty of Texas Tech University, Texas
74. URL:<<http://etd.lib.ttu.edu/theses/available/etd-09262008-31295012848601/unrestricted/31295012848601.pdf> > (pristupljeno 14. 1. 2011.)
75. Tomanović-Mihajlović, S. (1997): *Detinjstvo u Rakovici: svakodnevni život dece u radničkoj porodici*, Beograd: ISIFF;
76. Tomanović, S. (2002): „Porodična atmosfera i odnosi između generacija“ u: Bolčić, S., Milić, A. (prir.), *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Beograd: ISIFF, str. 315-339;
77. Tomanović, S. (2007): „Socijalizacija“ u: Mimica, A., Bogdanović, M. (prir.), *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike, str. 526-527;
78. Tomanović, S. (2010): „Odlike roditeljstva“ u: Milić, A., Tomanović, S., Ljubičić, M. et al., *Vreme porodica*, Beograd: ISIFF, str. 177-194;
79. Trebješanin, Ž. (1991): *Predstava o detetu u srpskoj kulturi*, Beograd: Srpska književna zadruga;
80. Wharton, A. S. (2005): *The sociology of gender: An introduction to theory and research*, Malden, MA: Blackwell Publishing;
81. Wood, W., Eagly, H. A. (2002), “A Cross-Cultural Analysis of the Behavior of Women and Men: Implications for the Origins of Sex Differences” in: *Psychological Bulletin*, Vol. 128, No. 5, pp. 699-727;

На седници Одељења за социологију одржаној 06.10.2010. године изабрани смо у Комисију за одобрење теме докторске дисертације **Јелене Ћериман** припремљене под менторством проф. др Смиљке Томановић. Након увида у образложење теме, Комисија подноси Одељењу и Наставно-научном Већу Филозофског факултета следећи:

**Реферат о квалификованости кандидата и подобности предложене теме
за докторску дисертацију**

1. Подаци о кандидаткињи:

Јелена Ћериман је рођена 12. 8. 1981. год. у Ивањици. Дипломирала је на катедри за социологију Филозофског факултета у Београду са просечном оценом 8.64. Дипломски рад под називом „Школе и просвета у ивањичким селима: Ковиље, Шареник и Прилике“ одбранила је 6. јуна 2006. године са оценом 9. Докторске студије социологије уписала је школске 2009/10. године на Филозофском факултету у Београду. Њена тренутна просечна оцена на докторским студијама је 9.50. Ради на позицији наставника социологије и грађанског васпитања

у СШ „Техноарт Београд“ од школске 2006/07 год. и на позицији истраживача у Центру за етику, право и примењену филозофију (ЦЕЛАП) од 2010. год. У оквиру ЦЕЛАП-а током 2012/13. год. укључена као координаторка пројекта у научно-истраживачки пројекат „*Gender perspectives in family socialization*“, који финансира Универзитет у Фрибургу. У оквиру Центра за етику, право и примењену филозофију током 2010/11. год. учествовала као истраживач у истраживању „*From “Gender Studies” to Gender in Studies: Gender Inclusive Curriculum in Higher Education: Problems, Politics and Possibilities in Serbia – Od „rodnih studija“ ka rodu U studijama: ka rodno inkluzivnom nastavnom planu i programu u visokom obrazovanju*“, које је финансирао UNESCO-CEPES. Током фебруара и марта 2009. год. у Студентском културном центру у Београду водила је радионице на теме: полна/родна (не)равноправност, насиље у породици и насиље над децом. Била је волонтерски ангажована у НВО Анти-трафикинг центар у организацији представе „Вагинини монолози“, током 2008. год., као и у организацији Фестивала женског филма „Женско око света“, током 2009. године. Током 2003. год. учествовала у два истраживања као анкетар: „*The South-East European Social Survey – Istraživanje društava Jugoistočne Evrope*“ који је на територији Србије водио проф. др Младен Лазић за универзитет Тромсо у Норвешкој и „*Стратегије опстанка домаћинства у Србији*“ које је организовао Институт за социолошка истраживања. Активно је учествовала на обукама и конференцијама које су биле посвећене питањима младих и теми родне равноправности:

- „*Насиље засновано на родној припадности из угла деце и одраслих који су преживели трауму*“, одржан у период од 26. до 28. августа 2011. год. у организацији Инцест Траума Центра – Београд;
- „*Конференција о улози мушкараца у борби против родно заснованог насиља – MAN 2011*“, одржана 24 - 25. јануара 2011. год. у организацији Центра Е8 и CARE International NW Balkans;
- „*Послодавци и родна равноправност*“, одржан 25. новембра 2010. год. у организацији Уније послодаваца Србије и УНИФЕМ-а;
- „*Род у језику и друштву*“, одржан 24. октобра 2009. год. у организацији Фондације Фридрих Еберт;
- „*Умеће одрастања*“, одржан у периоду од 16. до 18. маја 2009. године у организацији Тима Психокод;
- „*Крени од себе – насиље засновано на роду*“, одржан у периоду од 21. до 23. октобра 2006. год. у организацији Аутономног Женског Центра;

Библиографија радова:

Кандидаткиња је до сада објавила неколико стручних и научних радова од којих су најважнији:

- Ćeriman, J., Milutinović Bojanić, S., Pudar, G. (2011): „**Serbia at the Crossroads: Gender Inclusiveness in Higher Education: Real or just Wishfull Thinking**“ in: Grunberg, L. (ed.), *From “Gender Studies” to Gender IN Studies: Towards a Gender Inclusive Curriculum in Higher Education, Academic Courses and Curricula*, Bucharest: UNESCO-CEPES, pp. 185-207;

Иза успеха у области осмишљавања и реализације женских /родних /феминистичких студија у институцијама високог образовања као одвојеног, независног програма, примећује се да су приступи родног маинстреам-а тренутно запостављени у високом образовању. Стога овај рад покушава да одговори на неколико питања: Како укључити родну осетљивост у област наставе и истраживања у високом образовању? Ко су кључни актери који треба да се укључе у овај подухват? Које су највише родно осетљиве вс. најконзервативније дисциплине у високом образовању? Да ли су институције високог образовања спремне да прилагоде своје академске програме и организационе структуре како би ширили родно осетљиво знање? Да ли постоји политичка, финансијска и људска подршка у креирању родно осетљивог програма у високом образовању? Шта су правне, културне или организационе баријере у процесу увођења рода у маинстреам програме високог образовања? Да ли је било родно осетљивих анализа садржаја наставних програма високог образовања и учбеника који се користе у настави?

- Ђериман, Ј. (2008): „Школе и просвета у ивањичким селима“ у: Стевановић Ђ. (ур.), *Зборник радова Традиционално и савремено у раду и животу људи у селу*, Београд: Младост биро, стр. 464-471;

Рад приказује развој школства и просвете у ивањичким селима. Наводе се и упоређују подаци добијени у интервјуима са учитељима, пензионисаним и радно активним, који говоре о тешкоћама у раду и животу на селу. У раду се разматра и питање улоге образовања у променама и одржању постојеће друштвене структуре на селу.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет дисертације чине ставови и васпитни поступци очева и мајки у процесу родне социјализације мушког детета у породици у савременој Србији.

Општи циљ дисертације је да се опише, проучи и протумачи начин на који процес друштвене конструкције родности кроз процес родне социјализације деचाка у породици, који је утемељен у васпитним ставовима и васпитним праксама очева и мајки, репродукује у друштву доминантну патријархалну матрицу. У домаћој социологији недостају систематске и продубљене студије које би расветлиле како се кроз базичне процесе у породици, каква је родна социјализација, репродукују истрајни културни обрасци, као што је патријархална матрица. Стога предложена дисертација представља валидан и оригиналан истраживачки допринос.

Посебни истраживачки циљеви који доводе у везу обрасце родне социјализације синова са обележјима родитеља – родом и образовањем, и њихово тумачење у односу на традиционалност и модерност у ставовима и породичним праксама, уводи структуралне факторе који диференцирају родитељство и тиме даје значајан и оригиналан допринос развоју социологије породице. Поред тога, указивање на прихватање модерних родних и социјализацијских образаца представља допринос социолошкој теорији модернизације, посебно релевантној за

актуелни контекст друштва Србије. Истраживање ће указати на типове породица које представљају промотере нових социјализацијских образаца усмерених ка родној равноправности, што може бити основ за развијање мера практичне политике у овој области, и тиме је предложена дисертација изузетно друштвено релевантна.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације:

1. Увод
2. Појмовни, теоријски и методолошки оквир истраживања:
 - 2.1 Одређење основних појмова – род, родне улоге, патријархална матрица, родна социјализација и васпитне праксе;
 - 2.2 Контекст истраживања
 - 2.3 Циљеви и хипотезе
 - 2.4 Методологија
3. Резултати студије:
 - 3.1 Обрасци родне социјализације дечака у породицама у савременој Србији
 - 3.2 Обрасци родне социјализације у односу на пол испитаника
 - 3.3 Обрасци родне социјализације у односу на степен образовања испитаника
4. Закључна разматрања
5. Прилози
6. Литература

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању:

Полазна хипотеза дисертације је да у ставовима и васпитним праксама родитеља детета мушког пола, у српском друштву, постоји репродуковање патријархалне матрице, што указује на друштвену конструкцију родности, а подржано је друштвено-културним и историјским контекстом у коме родитељи живе.

Друга претпоставка је да очеви и мајке имају различите ставове и примењују различите васпитне праксе у процесу родне социјализације детета мушког пола и процесу родне социјализације детета женског пола у породици.

Трећа хипотеза постулира да су различити варијетети образаца родне социјализације деце мушког пола у породици, уочени на континууму од изразито традиционалних до изразито модерних, у вези са полом испитаника на следећи начин:

- традиционалнији обрасци родне социјализације мушке деце у породици биће заступљени у ставовима и васпитним праксама очева;
- модернији обрасци родне социјализације мушке деце у породици биће заступљени у ставовима и васпитним праксама мајки.

Четврта хипотеза постулира да су различити варијетети образаца родне социјализације деце мушког пола у породици, уочени на континууму од изразито традиционалних до изразито модерних, у вези су са образовним нивоом испитаника на следећи начин:

- традиционалнији обрасци родне социјализације мушке деце у породици биће заступљени у ставовима и васпитним праксама ниско образованих испитаника;
- модернији обрасци родне социјализације мушке деце у породици биће заступљени у ставовима и васпитним праксама високо образованих испитаника.

5. Методе које ће се у истраживању применити:

У истраживању ће се користити метода дубинских интервјуа комбинована са непосредним посматрањем. Непосредно посматрање ће се користити као допуна и контрола дубинског интервјуа. Узорак ће сачињавати 100 родитеља (по 50 очева и мајки из истих породица) који су у брачној заједници, из следећих градова: Београд, Нови Сад, Ниш, Суботица, Чачак, Зрењанин, Крагујевац, Неготин, Бајина Башта и Врање. Интервјуи ће се обављати одвојено са очевима и мајкама како би се обезбедило да испитаници не утичу једни на друге. Узорком ће бити обухваћени родитељи (очеви и мајке) који имају и мушко и женско дете, при чему ће женско дете бити прворођено како би се испитало (не)постојање везе између одлуке родитеља о рођењу другог детета у ситуацији када је прворођено дете женског пола и ставова о различитом вредновању мушке и женске деце. Још један разлог за одабир породица у којима је дете мушког пола другорођено долази из интересовања за истраживање породица које су већ испробале одређене стратегије родитељства на првом детету. Одабране су породице које имају и мушко и женско дете, да би се пратиле дистинкције у васпитању деце, при чему је важно да горња граница година прворођеног детета буде 12 година, јер се жели испитати процес родне социјализације деце која се налазе у предадолесцентном периоду. Основна приступ квалитативне анализе је „утемељена теорија“ (*grounded theory*), према коме се применом сталног упоредног метода идентификују из емпиријског материјала произашли обрасци ставова и праксе и њихови међусобни односи. Они се потом класификују према доминантном принципу од изразито традиционалних до изразито модерних.

6. Очекивани резултати и научни допринос:

Резултати емпиријског истраживања ће се тумачити у односу на кључне теоријске концепте који су наведени у образложењу: родна улога, патријархална матрица, родна социјализација и васпитне праксе родитеља. Рефлексијом

истраживачких налаза у односу на поменуте концепте дисертација ће допринети и њиховом преиспитивању кроз нову перспективу, чиме ће обогатити корпус знања социологије, социјалне психологије, педагогије и студија рода. Очекује се да дисертација и истраживање на којој је заснована допринесу развоју социологије као науке – указивањем на структуралне факторе који утичу да се у породицама прихвате модерни родни и социјализацијски обрасци, што је посебно релевантно за теорије промене којима се објашњавају процеси постсоцијалистичке трансформације друштва Србије, нарочито промене вредносних образаца. Допринос социологији породице као посебној социолошкој дисциплини ће се читавати у расветљавању механизма репродукције матрице тзв. „приватног патријархата“ у микро окружењу породице, кроз један од њених базичних процеса – социјализацију потомства. Поред тога указаће се на слојну диверсификацију родитељства и васпитних пракси, родних родитељских улога – мајчинства и очинства, као и на могуће правце промена интергенерацијских односа. Истраживање ће дати допринос и посебној области родних студија – студијама маскулинитета, разоткривајући структуралне, културалне и интеракцијске механизме унутар којих се формира маскулини идентитет.

7. Закључак:

Образложење које прати предлог теме је довољно екстензивно да систематски прикаже различите аспекте теме: њену социолошку релевантност и актуелност, теоријски оквир кроз навођење релевантних појмова и основних теоријских приступа, уклапање истраживаног проблема у друштвени контекст и контекст домаћих истраживања, његову аналитичку операционализацију кроз циљеве и хипотезе, као и методологију планираног истраживања; структура рада је осмишљена довољно широко да покрије све релевантне елементе намераване студије, а предложена литература (наведена у додатку овом извештају) добар је почетни избор најзначајнијих текстова за истраживану тему.

Образовно професионална биографија кандидаткиње, као и објављени научни радови указују на озбиљност, темељитост и компетентност у образовном и научном раду, као и њену континуирану посвећеност темама родности, социјализације, васпитања и других, које чине срж теме предложене докторске дисертације.

Узимајући у обзир све горе наведено, Комисија једногласно предлаже Комисији за докторске студије и Наставно-научном већу Филозофског факултета да **Јелени Ћериман** одобри израду докторске дисертације на тему: ***Родна социјализација дечака у породицама у савременој Србији. Истраживање ставова и васпитних пракси родитеља.***

Комисија:

др Снежана Медих, редовни
професор на Одељењу за
педагогију

др Мирјана Бобић, ванредни
професор на Одељењу за
социологију

др Нада Секулић, доцент на
Одељењу за социологију

др Смиљка Томановић, редовни
професор на Одељењу за
социологију

У Београду, 12. марта 2012. године

